

Ruiltransacties in de jaarverslaggeving van ondernemingen

Frans van der Wel

SAMENVATTING In dit artikel wordt het onderwerp ruiltransacties in de jaarverslaggeving van ondernemingen behandeld. In het artikel is gekozen voor een brede benadering van het begrip ruil. Dit impliceert dat transacties aan de orde komen die verslaggevingstechnisch ook anders dan als een ruiltransactie kunnen worden geclassificeerd. Geconstateerd wordt dat voor verschillende soorten ruiltransacties gedetailleerde verslaggevingregels zijn gecreëerd, mede als gevolg van misbruik van eerder gestelde meer globale regels. Met instemming wordt de inmiddels meer bedrijfseconomische benadering van enkele nieuwe verslaggevingregels over ruil besproken. Het artikel wordt daarom ook afgesloten met een pleidooi voor een zoveel mogelijk bedrijfseconomische benadering van verslaggeving over ruiltransacties. Wel gebeurt dit onder erkenning van de noodzaak van de eerdere anti-misbruik ingrepen in de verslaggevingregels.

1 Inleiding

1.1 Verslaggeving over ruiltransacties

Bij de verwerking van transacties in de jaarverslaggeving denken we meestal aan transacties die in geld worden afgewikkeld. De regels voor de verslaggeving gaan daar ook vanuit. Toch kennen we ook ruiltransacties. In dit artikel worden daaronder alle transacties begrepen die worden afgewikkeld zonder dat daarbij geld betrokken is. Het gaat dus om de uitwisseling van vermogenstitels, goederen of diensten zonder dat daar geld aan te pas komt.

De vraag rijst tegen welke waarde die transacties

moeten worden ingeboekt en welke gevolgen deze boekingen hebben voor vermogen en resultaat. De verslaggevingstandaarden bevatten daarvoor regels. Deze worden in dit artikel besproken. Allereerst wordt echter de context van de ruiltransacties geschetst.

1.2 Opkomst, neergang en terugkomst van de ruilhandel

Handel is ooit begonnen als ruilhandel van goederen. Echter, reeds in de vroege geschiedenis van de economie deed geld zijn intrede vanwege praktische redenen. Aanvankelijk vond betaling plaats met behulp van gouden en zilveren munten. Door de vrij grote zeldzaamheid van deze edele metalen leenden deze zich goed als geld. Daarbij was het geld niet alleen de uitdrukkingwijze van de waarde (reken-eenheid). De intrinsieke waarde van het geld werd geborgd door het edelmetaalgehalte.

In de zeventiende eeuw begonnen goudsmeden tevens de bewaarfunctie voor de goud- en zilverstukken te vervullen. Daartegenover gaven deze smeden bewaarbewijzen af, die gingen dienen als betaalmiddel, in feite het latere bankbiljet. De waarde van het geld kwam nog maar relatief recent, namelijk in 1971, geheel los te staan van de intrinsieke waarde van edelmetaal door het verlaten van de band met het goud (Heertje, 2003, pag. 90 e.v.).

In de moderne economie leek de ruil als wijze van handel drijven 'uit' te zijn. Wel bleef ruilhandel zich voordoen met en tussen minder ontwikkelde staten die geen geldmiddelen hadden, maar bijvoorbeeld wel grondstoffen. Ook in noodsituaties, zoals oorlog, kwam en komt ruilhandel voor.

Toch zijn ruiltransacties in de moderne economie teruggekomen, met name in de tweede helft van de jaren negentig van de vorige eeuw en het begin van het nieuwe millennium. Deze herintrede lijkt zich vooral te hebben voorgedaan in de categorie activiteiten van de 'new economy'. Deze bedrijven zijn veelal op het internet georiënteerd. Dit kan zijn als leverancier

Prof. Dr. Mr. F. van der Wel is verbonden aan KPMG Accountants en de Vrije Universiteit, Amsterdam.

van infrastructuur, inhoudelijke informatie of zoekmachines. Ook leveranciers van handelsgoederen en diensten waarbij internet als additioneel distributiekanaal functioneert zijn voorbeelden van dergelijke bedrijven.

Juist bij deze internetbedrijven deden zich enkele jaren geleden allerlei verslaggevingproblemen voor, die zich overigens niet beperkten tot ruil. Verwezen wordt naar paragraaf 2.1.

De ruilhandel van goederen en diensten lijkt thans beperkt tot bepaalde categorieën van dienstverlening, met name het uitwisselen van advertentieruimte. Er zijn hierover evenwel geen economische statistieken beschikbaar. De verslaggevingproblematiek betreft hier vooral de verantwoording van opbrengsten en kosten.

1.3 Andere ruiltransacties

Naast ruilhandel met behulp van handelsgoederen en diensten zijn er ook andere soorten transacties die als ruiltransacties kunnen worden geclassificeerd:

- 1 Transacties waarbij voor leveranties wordt betaald met opties of aandelen. De goederen of diensten worden niet betaald met geld, maar met een vermogensinstrument. In de praktijk betreft het vooral betaling voor dienstverlening. De inkoop van diensten en financiering van de onderneming vinden in één transactie plaats. Het gaat hierbij vooral om verantwoording van het vermogensinstrument en de kosten van de inkoop.
- 2 Transacties waarbij vaste activa zijn betrokken. Het gaat daarbij om transacties waarbij vaste activa worden verworven in gehele of gedeeltelijke ruil tegen niet monetaire activa. De bij de ruil afgestoten activa kunnen ook vaste activa zijn. Ook transacties waarbij vaste activa worden afgestoten tegen verwerving van een ander niet monetair actief vallen onder deze categorie transacties. De verantwoordingsproblematiek betreft de waarde waartegen activa worden ingeboekt, alsmede de winsten en verliezen van deze transacties.
- 3 Transacties waarbij fusies of overnames van vennootschappen via aandelenruil tot stand komen. De verantwoording betreft vooral de waardering van bij de fusie of overname betrokken activa en passiva en de bepaling van de goodwill. Dit onderwerp is dermate veelomvattend dat in dit artikel daarvoor geen plaats is ingeruimd.
- 4 Transacties waarbij financiële activa en passiva tegen elkaar worden geruild. Te denken valt aan ruil van vorderingen of van zakelijke waarden. De verantwoordingsvraag betreft de waardering en resultaatbepaling ten aanzien van deze activa en passiva.

1.4 Probleemstelling

De vraag rijst wat de inhoud, ontstaansgrond en effectiviteit van internationale en nationale verslaggevingregels over ruiltransacties is. Ten aanzien van de inhoud betreft het vraagstukken van verantwoording van omzet, kosten, resultaten alsmede van de eerste waardering van activa en passiva.

Om bovenstaande vraag te beantwoorden wordt in dit artikel besproken welke verslaggevingregels er zijn en of die regels begrijpelijk en adequaat zijn. Daarbij wordt mede ingegaan op de ontwikkelingen in de praktijk van de verslaggeving. Tevens wordt nagegaan welke ontwikkelingen zich in de toekomst in die regelgeving zouden kunnen voordoen.

1.5 Verdere opzet van dit artikel

Na de inleiding en probleemstelling in dit hoofdstuk wordt de regelgeving over ruilhandel in hoofdstuk 2 behandeld. In hoofdstuk 3 komt de vraag aan de orde betreffende de volledigheid en de effectiviteit van de regelgeving. Het artikel wordt in hoofdstuk 4 besloten met een pleidooi voor een meer bedrijfseconomische richting in de ontwikkeling van de regelgeving over dit onderwerp.

2 De regelgeving over ruiltransacties¹

2.1 De regelgeving voor omzetverantwoording uit ruilhandel

De redenen voor ruilhandel

Om te kunnen begrijpen hoe de regels voor de ruilhandel van goederen en diensten luiden en waarom deze zo luiden, wordt eerst besproken welke redenen ten grondslag liggen aan dergelijke transacties.

In de eerste plaats zijn er de gebruikelijke economische drijfveren die tot dergelijke transacties kunnen leiden, bijvoorbeeld de voorstuwing van goederen in de bedrijfskolom en het creëren van toegevoegde waarde. Daarnaast bestond echter enige jaren geleden, en met nadruk stel ik dit in de verleden tijd, bij een aantal opstellers en gebruikers van jaarverslaggeving een andere gedachte: het zou voor ondernemingen in de categorie 'new economy' vooral belangrijk zijn om omzet te genereren. De winsten zouden later wel komen. De prestaties van die bedrijven werden daarom tot ongeveer 2000 vooral afgemeten aan de omzet en niet aan het resultaat. Dit laatste mede omdat de meeste ondernemingen nog in een aanloopfase verkeerden en een enorm groeipotentieel werd verwacht. Er was dus een enorme drijfveer voor deze ondernemingen om een zo hoog mogelijke omzet te realiseren, althans deze omzet zo hoog mogelijk voor te stellen.

In het oog springend waren een aantal jaren geleden ruiltransacties van advertentieruimte in media, zoals kranten en televisie. Deze transacties deden zich echter vooral ook voor op internet. Dit vond plaats door ruil van advertentieruimte (bartering of bannering) op de sites van de verschillende internetproviders. Door deze ruiltransacties gingen de verantwoorde omzet en kosten in gelijke mate omhoog.

De verslaggeving over ruilhandel

Uit paragraaf 1.2 en de vorige alinea's van deze paragraaf blijkt dat het bij ruilhandel gaat om verkoop en gerelateerde inkoop. De verslaggeving hierover was tot halverwege de jaren negentig geen onderwerp van discussie. De verslaggevingregels over de realisatie van omzet lagen al geruime tijd vast en gaven algemene richting aan de hantering van het realisatieprincipe.

Vanaf het verslagjaar 1995 werd in IAS 18, de standaard over 'Revenue Recognition' van het toenmalige International Accounting Standards Committee, paragraaf 12 van toepassing over ruilhandel. In paragraaf 12 worden ruiltransacties omschreven als '... goods or services ... swapped for goods or services which are of a similar nature and value.' Ruiltransacties worden in deze alinea ingedeeld in twee categorieën, te weten die van 'similar' (gelijke) aard en waarde en die van 'dissimilar' (ongelijke) aard en waarde. Die van de eerste categorie leiden volgens de standaard niet tot het genereren van omzet, die van de tweede categorie wel. De daaraan voorafgaande versie van de standaard kende overigens al een vergelijkbare bepaling in paragraaf 21. Deze was van toepassing vanaf het verslagjaar 1984.

De Nederlandse Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving tot 2002 bevatten in Richtlijn 110 Doelstellingen en Uitgangspunten slechts enkele algemene bepalingen omtrent opbrengstverantwoording. Pas in de bundel 2002 werd een sterk op IAS 18, paragraaf 12 gelijkende alinea opgenomen, te weten alinea 108 van Richtlijn 270.²

Een aantal jaren geleden ontstonden in de praktijk verslaggevingvraagstukken over opbrengstverantwoording in het algemeen en over omzetverantwoording bij ruilhandel in het bijzonder. In de literatuur genoemde praktijkvoorbeelden van ondernemingen die ruiltransacties deden, zijn Global Crossing (bandbreedtes en netwerkcapaciteit) en Qwest Communications (netwerkcapaciteit).

De Verenigde Staten reageerden op de vraagstukken van omzetverantwoording met een aantal uitspraken van de Amerikaanse beurstoezichthouder, de Securities and Exchange Commission (SEC) en de

Amerikaanse regelgever voor de jaarverslaggeving, de Financial Accounting Standards Board (FASB). In Staff Accounting Bulletin (SAB) 101 kwam de SEC met een aantal richtinggevende uitspraken over omzetverantwoording. De FASB kwam eind jaren negentig en in de eerste jaren van deze eeuw met voorschriften over omzetverantwoording in publicaties van haar Emerging Issues Task Force (EITF). Deze voorschriften betroffen onder andere betaling voor dienstverlening in de vorm van aandelen (EITF 96-18 Accounting for Equity Instruments That are Issued to Other than Employees for Acquiring, or in Conjunction with Selling Goods or Services) en ruilhandel (EITF 99-17 Reporting for Advertising Barter Transactions).³

In EITF 99-17 is onder andere geregeld dat bij ruil van gelijke aard en omvang de reële waarde van de transacties moet kunnen worden gemeten aan de hand van andere recente verkopen van advertenties door de onderneming tegen geld. Daarbij worden eisen gesteld aan de karakteristieken waar de voor geld verkochte advertenties mee vergeleken wordt, moeten voldoen. Een dergelijke bepaling bestond in de Amerikaanse verslaggevingvoorschriften niet.

In IAS 18 wordt de verantwoording van ruilhandel als omzet, zo blijkt uit het voorgaande, in feite al jarenlang verboden door aan de verantwoording als omzet de eis te stellen dat opgeofferde en verkregen diensten niet vergelijkbaar zijn. Zijn in de ruiltransacties diensten van gelijke aard en omvang begrepen, dan classificeert de geleverde dienst niet als omzet. Er moet dus sprake zijn van niet gelijke aard en omvang van prestatie en tegenprestatie.⁴

Toch is de insteek van IAS 18 en – vanaf de bundel 2002 – Richtlijn 270 te vergelijken met trekken aan de noodrem. Immers, om misbruik van de algemene uitgangspunten van verslaggeving tegen te gaan, wordt verboden wat normaliter tot verantwoording van omzet zou kunnen leiden. Ook ruil van vergelijkbare goederen en diensten kan een goede economische reden hebben en niet zijn gedaan om de omzet slechts op papier te verhogen. Dus zou er in dat geval sprake moeten zijn van omzet. Bij goederen zou dan tevens voldaan moeten zijn aan de voorwaarden van paragraaf 14 van IAS 18 voor het opnemen van omzet, te weten:

- 1 overdracht van alle belangrijke economische voordelen en alle risico's op de koper;
- 2 geen zodanige voortgezette betrokkenheid van de verkopende rechtspersoon bij het goed dat deze, als ware hij eigenaar, kan blijven beschikken over die goederen;
- 3 het bedrag van de opbrengst kan betrouwbaar worden bepaald;

4 het is waarschijnlijk dat de economische voordelen van de transactie aan de rechtspersoon zullen toevloeien;

5 de reeds gemaakte en mogelijk nog te maken kosten kunnen betrouwbaar worden geschat.

De verboden van alinea 12 van IAS 18 en van SIC 31 om omzet te verantwoorden in geval van ruil van vergelijkbare goederen en diensten zijn dus niet bedrijfseconomisch van aard, in die zin dat ze gericht zijn op een zo goed mogelijke weerspiegeling van de economische werkelijkheid. Ze zijn vooral gericht op het voorkomen van misbruik van gebruikelijke verslaggevingprincipes.

2.2 De regelgeving voor betaling voor goederen en diensten in de vorm van opties en aandelen

De redenen voor het gebruik van opties en aandelen als betaling

Voor de betaling in opties en aandelen is de oorzaak terug te voeren op gebrek aan geld: het opzetten en uitbreiden van bedrijven vergt veelal grote investeringen, waarvan de financiering soms moeilijk is. Daarom is er behoefte om sommige personeelsleden, leveranciers en dienstverleners op andere wijze dan in geld te betalen, namelijk in aandelen van de onderneming. Een aantal, met name dienstverlenende, ondernemingen vond dat ook een goed idee omdat natuurlijk in de verkregen aandelen een potentiële meerwaarde zat. Dat gold zeker eind vorige eeuw, en in de beginjaren van deze eeuw, toen de aandelenkoersen al een lange tijd van stijging achter de rug hadden. Bij velen leefde daardoor het idee dat de voorspoed nog lang zou voortduren.

Toen de internetzeepbel uiteenspatte en niet zolang daarna de aandelenmarkten het lieten afweten, verminderde het enthousiasme uiteraard navenant. Overigens kan dat enthousiasme weer terugkomen als ondernemers opnieuw groeipotentieel zien.

IFRS 2 Share-based Payment betreft onder meer de betaling in aandelen of opties op aandelen voor de leveranties van goederen en diensten. Dit onderwerp wordt behandeld in paragraaf 10 van IFRS 2.⁵

Vooraf zij opgemerkt dat de insteek van IFRS 2 niet die van ruil is; het gaat in IFRS 2 om de verslaggeving van transacties waarbij tegen inbreng in natura eigen vermogeninstrumenten worden uitgegeven. Strikt genomen gaat het bij ruil om bezittingen en verplichtingen. Aangezien eigen vermogeninstrumenten niet worden geëvalueerd als verplichting is er in die zin ook geen ruil voor de emittent van het eigen vermogeninstrument. Dit ligt anders voor de leverancier van de goederen of diensten voor wie dit wel een ruil is.

IFRS 2 regelt een drietal soorten op aandelen gebaseerde transacties, te weten:

- 1 transacties waarbij goederen of diensten door de onderneming worden verkregen in ruil voor aandelen of opties daarop van de onderneming;
- 2 transacties waarbij weliswaar in geld wordt afgerekend maar waarbij de geldsom wordt bepaald op basis van de prijs van de aandelen of andere eigen vermogeninstrumenten;
- 3 transacties waarbij, hetzij ter keuze van de onderneming, hetzij van de leverancier, de door de onderneming verkregen goederen of diensten worden betaald in geld of in aandelen.

In het verband van dit artikel gaat het voornamelijk om de eerste categorie.

In paragraaf 10 van IFRS 2 wordt bepaald dat de in het kader van een betaling op aandelen ontvangen goederen of diensten moeten worden gewaardeerd op de reële waarde van de verkregen goederen of diensten. Indien deze reële waarde niet betrouwbaar kan worden bepaald, wordt de reële waarde indirect vastgesteld door referentie naar de reële waarde van het eigen vermogeninstrument.⁶

2.3 De regelgeving voor de ruil van vaste activa

Bij deze transacties, zo blijkt uit paragraaf 1.3, gaat het om transacties waarbij vaste activa worden verworven tegen ruil van een ander, al dan niet vast actief of om de afstoting van een vast actief tegen de verwerving van een ander, al dan niet vast actief. Hier doen zich twee vraagstukken voor, te weten die van de bepaling van de kostprijs van het verworven vaste actief en de bepaling van het resultaat op het afgestoten actief. In dit laatste geval draagt het bezit van het actief dat in de ruiltransactie wordt afgestoten, een potentiële verkoopwinst in zich. Overigens gaat het hier om een vraagstuk dat, behalve als een ruilprobleem, deels dus ook gekarakteriseerd kan worden als een algemeen probleem van resultaatsturing via ondergewaardeerde activa. In IAS 16 en IAS 38 zijn regelingen getroffen voor transacties waarbij materiële (IAS 16) of immateriële (IAS 38) vaste activa betrokken zijn.⁷

Deze regelgeving is gericht op twee aspecten:

- 1 de bepaling van de kostprijs van een bij ruil verworven vast actief; en
- 2 de bepaling van het resultaat op een bij ruil afgestoten actief.

Ad 1. De bepaling van de kostprijs van een bij ruil verworven vast actief

De kostprijs van het verworven actief wordt volgens paragraaf 24 van IAS 16, respectievelijk paragraaf 45

van IAS 38 gemeten tegen de reële waarde van het verworven actief of het afgestoten actief, tenzij:

- de ruiltransactie een bedrijfsmatige kern/reden ontbeert, of
- de reële waarde van het verworven actief noch die van het opgeofferd actief betrouwbaar kan worden gemeten.

Als er geen bedrijfsmatige reden ten grondslag ligt aan de transactie of de reële waarde van het verworven actief niet betrouwbaar kan worden gemeten, dan treedt de boekwaarde van het afgestoten actief daarvoor in de plaats.

IAS 16 en IAS 38 geven ook regels om te bepalen in hoeverre de transactie een bedrijfsmatige reden heeft. Daarvoor worden in paragraaf 25 respectievelijk 46 drie criteria geformuleerd:

- a de samenstelling van de kasstromen van het actief verschilt ten aanzien van het tijdstip van ontvangst en uitgave, qua risicoprofiel en qua bedragen van de stromen die behoorden bij het opgegeven actief; of
- b de waarde van het bedrijfsonderdeel waarop de transactie betrekking heeft, verandert als gevolg van de geruilde activa; en
- c het verschil dat optreedt ten aanzien van aspect a of b is materieel (significant) in verhouding tot de reële waarde van de geruilde activa.

Voor een dergelijke analyse moeten volgens IAS 16 en 38 kasstromen na belasting worden gehanteerd.

IAS 16 en 38 willen kennelijk de noodzakelijke rekenpartijen beperkt houden. Daartoe wordt bepaald dat de uitkomst van de rekenexercities duidelijk kan zijn zonder dat de onderneming gedetailleerde berekeningen behoeft uit te voeren.

De reële waarde van een verworven actief waarvoor geen vergelijkbare transacties op een markt bestaan, is volgens IAS 16, paragraaf 26, respectievelijk IAS 38, paragraaf 47 niettemin betrouwbaar meetbaar indien, hetzij:

- a de variabiliteit in de reeks van redelijke schattingen van reële waarden niet materieel is voor dat actief; hetzij
- b de waarschijnlijkheden van de verschillende uitkomsten binnen de reeks redelijkerwijze kan worden beoordeeld en gebruikt in de schatting van de reële waarde.

De vraag is nu, gegeven het voorgaande, hoe de reële waarde van het verworven actief in de praktijk moet worden bepaald. Als een onderneming in staat is om, of de reële waarde van het verworven actief of die van het afgestoten actief te bepalen, dan wordt volgens

paragraaf 26 van IAS 16, respectievelijk paragraaf 47 van IAS 38 de reële waarde van het opgegeven actief gebruikt. Dit lijdt uitzondering indien de reële waarde van het verworven actief duidelijk meer voor de hand ligt. Overigens is dat een wat ingewikkelde manier om te zeggen dat voor de waardebepaling van het verkregen actief de reële waarde van het afgestoten actief moet worden gehanteerd, tenzij het evident is dat de reële waarde van het verworven actief moet worden gebruikt.

Ad 2. De bepaling van het resultaat op een bij ruil afgestoten actief

Volgens IFRS⁸ wordt het resultaat bij de afstoting van een materieel, respectievelijk immaterieel actief omschreven als het verschil tussen de 'net disposal proceeds' en de boekwaarde van het afgestoten actief. Indien het materieel of immaterieel vast actief wordt afgestoten in ruil tegen een ander materieel of immaterieel vast actief valt men voor de bepaling van de 'net disposal proceeds' in feite terug op de paragrafen 24 respectievelijk 45 van IAS 16 en IAS 38. Daar wordt immers bepaald dat de reële waarde van het weggeruilde actief uitgangspunt is voor de bepaling van de kostprijs van het verworven actief. Als dit niet voldoende betrouwbaar kan worden bepaald, en dit geldt evenzeer voor de bepaling van de reële waarde van het verworven actief, dan wordt de boekwaarde van het *weggeruilde* actief de aanschafwaarde van het verworven actief. Daarmee wordt ook winstneming op het weggeruilde actief geblokkeerd.

De hiervoor behandelde verslaggevingseisen zijn duidelijk van een ander kaliber dan die van IAS 18. De kostprijsbepaling en resultaatverantwoording worden in IAS 16 en 38 met bedrijfseconomische begrippen geregeld, terwijl voor omzetverantwoording veel meer vanuit de antimisbruik gedachte wordt gewerkt.

Dit verschil in benadering bestaat overigens nog maar sinds kort. Deze is teweeggebracht door een wezenlijke wijziging in IAS 16 en 38 met ingang van het verslagjaar 2005. Daarvoor werd, parallel met de voorschriften van IAS 18, in beide standaarden nog gesteld dat er geen resultaat op een transactie kan worden verantwoord indien er sprake is van een ruil van vergelijkbare activa.⁹

Thans wordt in IAS 16 en 38 een meer bedrijfseconomisch criterium gebruikt, waarbij wordt ingehaakt op de economische realiteit van de transactie. Dat is natuurlijk wel moeilijker en gevoeliger voor misbruik dan het simpel verbieden van de verantwoording van resultaten op ruil van vergelijkbare activa. Het vergt absoluut meer van de integriteit en openheid van het

management en van het inzicht en het doorvaagvermogen van de controlerend accountant. Niettemin is dit wel een goede ontwikkeling. Met een verbod wordt namelijk ontwijkgedrag aangemoedigd, terwijl juist de integriteit in bestuurders en andere betrokkenen moet worden gestimuleerd.

De Richtlijnen 210 (Immateriële vaste activa) en 212 (Materiële vaste activa) kennen terzake van dit onderwerp nog niet op IAS 38 respectievelijk 16 gelijkende bepalingen. Dit is niet onbegrijpelijk gezien de recente datum van de aanpassing van IAS 16 en IAS 38.

2.4 De regelgeving voor de ruil van financiële instrumenten

In IAS 39 Financial Instruments: recognition and measurement worden ruilresultaten op financiële instrumenten behandeld in de paragrafen 25 en 26. Aldaar wordt in het kader van de criteria voor 'derecognition' ingegaan op de wijze van verwerking van resultaten op afgestoten activa.

In paragraaf 25 van IAS 39 wordt de situatie behandeld dat een financieel actief niet langer wordt opgenomen, maar dat de overdracht van dat actief aan een derde (transfer) onder meer kan leiden tot het verkrijgen van een nieuw financieel actief, kortom een ruil. Het verworven actief moet dan worden gewaardeerd tegen de reële waarde. Omdat verder niets wordt geregeld, moet worden aangenomen dat het gaat om de reële waarde van het verworven actief.

Voor het afgestoten actief geldt op grond van paragraaf 26 dat het verschil tussen de boekwaarde en de opbrengst (in dit geval de reële waarde van het verworven actief) in de winst- en verliesrekening moet worden verantwoord als resultaat.

Deze regels leiden tot een reële afspiegeling van de werkelijkheid in de jaarrekening.

2.5 De regelgeving voor de behandeling van ruilresultaten bij banken en verzekeraars

In Richtlijn 600 (Banken) wordt in alinea 128 ook ingegaan op ruiltransacties, namelijk van vastrentende waarden. Daarmee wordt de aankoop van vastrentende beleggingen bedoeld die soortgelijk zijn aan verkochte vastrentende beleggingen. Soortgelijke voorschriften gelden ook voor verzekeraars. Zie hiertoe alinea 210 van Richtlijn 605.

Opvallend is dat de Richtlijnen 600 (Banken) en 605 (Verzekeringsmaatschappijen) ook spreken over ruiltransacties en daar dan een geheel andere inhoud aan geven. In beide Richtlijnen wordt de verkoop van vastrentende beleggingen met daartegenover de aankoop van soortgelijke beleggingen behandeld. Het

betreft hier, zoals reeds gesteld, geen ruil als zodanig. Het gaat om een zodanig samenstel van transacties dat een bepaald pakket beleggingen wordt verkocht met min of meer gelijktijdige aankoop van een soortgelijk pakket andere vastrentende waarden.

De Richtlijnen 600 en 605 hebben als inzet dat resultaten juist op een later tijdstip worden verantwoord dan dat de realisatie ten aanzien van de verkochte activa plaatsvindt. Deze regels hebben een nationaal karakter en zijn in strijd met IAS 39.

Internationaal worden ruilresultaten bij banken en verzekeraars niet separaat behandeld, omdat dit voor alle financiële instrumenten wordt geregeld in IAS 39, zoals hierboven omschreven. In IFRS 4 Insurance Contracts wordt evenmin ingegaan op deze materie, omdat deze standaard gericht is op verzekeringscontracten. De Richtlijnen 600 en 605 zijn met ingang van 2005 komen te vervallen voor banken en verzekeraars die IFRS toepassen.

Het is interessant om nog eens na te gaan welke discussies gevoerd zijn over de verantwoording van ruilresultaten op deze transacties. De beschouwing als ruilresultaat werd juist door de banken en verzekeringsmaatschappijen gepropageerd met als oogmerk het verdelen van het resultaat over meerdere perioden, namelijk over de resterende looptijd van de beleggingen.

Het argument voor het verdelen van de ruilresultaten bij banken werd vooral gezocht in de substitutie in de obligatieportefeuille. Meys, toenmalig lid van de Raad van Bestuur van ABN Amro sprak zich hierover uit op de NIBE-jaardag 1985 (Meys, 1985, pag. 288). Kennelijk is de gedachte die hieraan ten grondslag ligt, dat er sprake is van een complex van activa waarin geruild wordt, maar dat eenzelfde functie voor de bank blijft behouden, als gevolg waarvan – onverschillig de looptijd van de vastrentende activa en de debiteur daarvan – geen resultaat ontstaat bij verkoop van individuele stukken.

Door Heida wordt eveneens de ruilgedachte aangehangen, maar dan vooral vanuit de samenhang tussen beleggingsbedrijf en verzekeringsbedrijf. Aangezien de effecten staan ter dekking tegenover (de aangroei van) de verzekeringstechnische verplichtingen, en er aan die verplichtingen niets verandert bij een ruiling van de activa, is er ook geen reden tot resultaatneming bij de activa (Heida, 1986, pag. 107). Zelf heb ik gepleit om in elk geval voor banken de ruilredenering los te laten, omdat een verkocht actief niet langer een actief van de verkoper is. Bij de afstoting van activa dient het daaruit voortkomende resultaat altijd te worden opgenomen in de winst- en verliesrekening (Van der Wel, 1990, pag. 139)10.

Men moet bedenken dat deze discussies zich afspeelden in de jaren tachtig. Afgezet tegen IAS 39 zijn beide Richtlijnen uit de tijd, omdat deze Richtlijnen zich primair richten op de resultaatbepaling, terwijl IAS 39 een asset/liability benadering heeft.

3 De volledigheid en effectiviteit van de regelgeving over ruiltransacties

3.1 De volledigheid van de regelgeving

Er is, zo blijkt uit het voorgaande, inmiddels flink wat regelgeving over ruiltransacties. De IASB regelgeving heeft betrekking op de omzetverantwoording bij ruil (IAS 18), de betaling van goederen en diensten in aandelen (IFRS2), de verantwoording van kostprijs en resultaat bij ruil van immateriële en materiële vaste activa (IAS 16 en 38) en de ruil van financiële instrumenten (IAS39). IFRS 2, alsmede IAS 16 en 38 zijn nog niet opgenomen in de Nederlandse richtlijnen. Voor Nederlandse banken en verzekeraars is in de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving de verslaggeving voor ruil van vastrentende waarden geregeld op een wijze die in strijd is met IAS 39.

De eerste vraag die naar aanleiding van dit overzicht opkomt, is of de regelgeving volledig is. Dekt de regelgeving zowel voor omzetverantwoording, kostprijsbepaling als voor resultaatbepaling alle relevante ruilgebieden? Mijns inziens is dit inderdaad het geval.

3.2 De effectiviteit van de regelgeving

Een tweede vraag komt op: is de regelgeving voldoende om het doel van bestrijding van misbruik en het bevorderen van goede verslaggeving te realiseren? Dit was mede te bezien in het perspectief van de vraag wat er gebeurt indien er wel in geld wordt afgerekend. Denk eens aan transacties die wel in geld worden afgerekend, maar waarbij omzet kan worden rondgepompt door een opeenvolging van transacties die ieder op zich thans wel als omzetgenererend worden aangemerkt respectievelijk wel resultaat opleveren in de verantwoording. Daartegen bestaat geen regel voor de resultaatbepaling bij een ruil.

De vraag is of er ook behoefte is om te regelen dat dit soort bijna-ruil niet tot resultaatverantwoording kan leiden. Voor goederen is dat al gebeurd met het 'risks and rewards' criterium van IAS 18, paragraaf 16, maar het is kwetsief of dit echt een dam opwerpt tegen dit soort transacties.

Daarbij moet tevens de vraag worden gesteld of het wel helpt om eindelijk regels te maken waarvoor telkens wel weer een uitvlucht kan worden bedacht. Betreurenswaardig is immers al dat de regelgever

zich gedwongen heeft gezien te grijpen naar het middel van antimisbruik regelgeving. Dit is jammer, omdat die met beginselen van verslaggeving geen relatie heeft en mogelijk beperkt effectief is, omdat er wel weer iets wordt bedacht wat de specifieke regel omzeilt.

Aldus stapelt zich de ene regel op de andere; dit doet geen recht aan de uitgangspunten voor bedrijfseconomisch goede verslaggeving en is slechts beperkt effectief in de bestrijding van misbruik.

Dit geldt wel in het bijzonder voor IAS 18 en SIC 31. In SIC 31 worden, zoals vermeld, de voorwaarden verwoord voor het verantwoorden van omzet uit hoofde van advertentieruil. De geruilde advertenties moeten 'dissimilar' zijn, ofwel ongelijk zijn qua aard en omvang. Toch is dit, zoals reeds gesteld, vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt bezien een vreemde zaak. Wanneer de ruil een economisch motief zou hebben, anders dan die van een zo gunstig mogelijke verslaggeving, dan is er wel degelijk sprake van omzet. Het moet overigens wel gaan om transacties die normaliter tegen betaling in geld ook tot omzetverantwoording zouden leiden. Het bezwaar is dat dit economische motief moeilijk bewijsbaar is. Het zou mijns inziens beter zijn om in de herziening van IAS 18 zodanige criteria aan te leggen dat op bedrijfseconomische gronden, die overigens wel met harde argumenten moeten worden onderbouwd, wordt bepaald of omzet mag worden verantwoord.

Het is daarom een goede zaak dat in IAS 16 weer een meer bedrijfseconomische visie wordt vertolkt in regelgeving. In de Basis for Conclusions bij IAS 16 geeft de IASB in paragraaf 24 zelf aan zich te realiseren dat er sprake is van inconsistentie met IAS 18, maar stelt een eventuele wijziging van IAS 18 afhankelijk van haar project betreffende Revenue recognition.

De verwijzing naar 'commercial substance' in IAS 16 slaat precies de spijker op zijn kop. Het gaat in de verslaggeving om de realiteit achter de transacties. Geheel zonder risico's voor manipulatie is de benadering van IAS 16 overigens niet. De belangrijke rol die is weggelegd voor de toekomstige kasstromen biedt nogal veel ruimte voor subjectiviteit van de kant van het management. In paragraaf 25 wordt immers bepaald dat 'An entity determines whether an exchange has commercial substance by considering the extent to which its future cash flows are expected to change as a result of the transaction.'

Het verdient uit oogpunt van goede verslaggeving aanbeveling de kwaliteitseis toe te voegen dat 'sufficient objective evidence' bestaat – een terminologie die ik ontleen aan paragraaf 48 van IAS 37 – dat die verandering in kasstromen zich zal voordoen.

4 Conclusie

De conclusie uit het voorgaande is dat zich in de praktijk van de verslaggeving eind jaren '90 van de vorige eeuw een aantal ontwikkelingen heeft voorgedaan die als misbruik kunnen worden gekwalificeerd. De regelgever heeft naar middelen gegrepen om dit misbruik te bestrijden. De Amerikaanse regelgeving IFRS en in navolging hiervan de Nederlandse regelgeving zijn aanzienlijk gedetailleerder geworden. Daarmee is de kwaliteit van de regelgeving niet verbeterd. De ingreep was echter wel gerechtvaardigd, gegeven het misbruik. IAS 16 en 38 (2004) slaan gelukkig een andere richting in waarin de bedrijfseconomische basisprincipes meer de boventoon voeren.

Het is wenselijk dat IAS 18 en in het voetspoor daarvan de Nederlandse regelgeving zich in een soortgelijke richting ontwikkelt.

Naar mijn oordeel bewerkstelligt IFRS 2, paragraaf 10 een verantwoording van betaling voor goederen en diensten in de vorm van opties of aandelen die de realiteit van de transactie goed weerspiegelt. De standaard neemt immers de reële waarde van de ontvangen goederen en diensten als uitgangspunt. ■

Literatuur

- Financial Accounting Standards Board: EITF 96-18, Accounting for Equity Instruments That Are Issued to Other than Employees for Acquiring, or in Conjunction with Selling Goods or Services.
- Financial Accounting Standards Board: EITF 99-17, Accounting for Advertising Barter Transactions.
- Heertje, A., (2003), *Economie in een notendop*, zesde druk, Prometheus, Amsterdam.
- Heida, G.H., (1986), De verantwoording van beleggingsresultaten op de beleggingsportefeuille, in: *Bank- en Effectenbedrijf*, 4-86.
- International Accounting Standards Board: IAS 16 Property, Plant and Equipment; IAS 18 Revenue; IAS 37 Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets; IAS 38 Intangible Assets; IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement; IFRS 2 Share-based Payment, IFRS 4 Insurance Contracts, SIC 31 Revenue- Barter Transactions Involving Advertising Services.
- Kieso, D.E., J. J. Weygandt; T.D. Warfield, (2004), *Intermediate Accounting*, John Wiley & Sons.
- KPMG; (2001), *Jaarboek Externe verslaggeving*; editie 2001/2002; hoofdstuk 11, Verslaggevingsaspecten van Internetactiviteiten; pag. 601-612.
- Meys, Th.A.J., (1985), Uw verslag van de NIBE-jaardag 1985, in: *Bank- en Effectenbedrijf*, augustus/september, 1985.
- Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving; diverse edities.
- Securities and Exchange Commission: SEC Staff Accounting Bulletin: No. 101-Revenue Recognition in Financial Statements.
- Wel, F. van der, (1990), *Enige Aspecten van de Jaarverslaggeving van Nederlandse Banken*; Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf, Amsterdam.

Noten

- Als uitgangspunt voor de regelgeving worden de internationale verslaggevingstandaarden genomen. Deze worden aangeduid met IAS voor de standaarden die oorspronkelijk zijn uitgevaardigd door het tot 2001 fungerende International Accounting Standards Committee. De vanaf 2001 door de huidige International Accounting Standards Board (IASB) uitgevaardigde standaarden worden aangeduid als International Financial Reporting Standards (IFRS). Daarnaast wordt gerefereerd aan de Nederlandse Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ) en, waar nodig, aan relevante Amerikaanse voorschriften.
- In Richtlijn 270 worden ruiltransacties op eenzelfde manier omschreven als in IAS 18. In Alinea 108 van Richtlijn 270 wordt gesproken over zaken of diensten die worden omgewisseld of geruild voor zaken of diensten die ongeveer aan elkaar gelijk zijn met betrekking tot aard en reële waarde.
- De problematiek van omzetverantwoording beperkte zich niet tot de ruiltransacties. Ook bijvoorbeeld de verantwoording van transacties waarbij het de vraag was of het verkopende bedrijf de ondernemersrisico's liep of slechts optrad als commissionair of agent leverde verslaggevingvraagstukken op. In het laatste geval kan het verkopende bedrijf alleen de commissie als omzet verantwoorden in plaats van de hogere volledige verkoopprijs. In de publicaties van SEC en FASB werden thema's behandeld zoals verantwoording van commissi- onairromzet versus volledige omzetverantwoording, behandeling van verkoopacties en kortingen. (SAB 101 en EITF 00-14; Kieso, Weygandt & Warfield, 2004, pag. 902 e.v.).
- In een uitspraak van haar Standing Interpretations Committee (SIC) nr. 31 Revenue- Barter Transactions Involving Advertising Services wordt dit vanaf 2001 voor advertenties bevestigd.
- In IFRS 2 Share-based Payment wordt ingegaan op een specifieke vorm van ruil, namelijk betaling in aandelen of andere eigen vermogen- instrumenten van de onderneming zelf. De IASB motiveerde de stan- daard vanuit de toenemende frequentie van betaling met aandelen en het ontbreken van enige regelgeving daarover (IFRS 2, IN 2).
- In de Amerikaanse regelgeving wordt dit behandeld in FAS 123 en in EITF Issue 00-8. De bepalingen van FAS 123 hebben op dit onderdeel dezelfde strekking als IFRS 2. Een met IFRS 2 vergelijkbare standaard kent de Nederlandse regelgeving nog niet.
- In IAS 16 Property, Plant and Equipment worden ruiltransacties behan- deld in de paragrafen 24 tot en met 26. In paragraaf 24 en volgende wordt gesproken over de verwerving van 'property, plant and equip- ment' in ruil voor niet-monetaire activa of voor een combinatie van monetaire en niet-monetaire activa. Daar gaat het dus met name over de bepaling van de kostprijs. In de paragrafen 71 en 72 wordt het resultaat bij afstoting behandeld. In IAS 38 Intangibles gebeurt hetzelfde voor immateriële vaste activa.
- Paragraaf 71 van IAS 16 en paragraaf 113 van IAS 38.
- IAS 16, paragrafen 21 en 22 en in IAS 38 paragrafen 34 en 35.
- De behandeling van verkoopresultaten als ruilresultaat heeft ter discussie gestaan in de procedure die SOBI aanspande tegen de jaar- rekening 1986 van AEGON NV. In die procedure voerde Aegon met name het argument van de rentematching aan om te rechtvaardigen dat de resultaten bij verkoop verdeeld over meerdere jaren in het

resultaat moesten worden opgenomen. Door de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam wordt evenwel uitgesproken dat deze verdeling over meerdere jaren niet juist is, aangezien bij een zich voordoend verlies dit stelsel tot activering van verliezen leidt, hetgeen door de Ondernemingskamer in strijd wordt geacht met het in artikel 362, lid 1 van BW 2 vereiste inzicht. Bovendien, zo stelt de Ondernemingskamer, is niet aannemelijk geworden dat door het realiseren van beleggingswinsten de toekomstige renteopbrengsten zodanig worden aangetast dat daaruit de toekomstige renteverplichtingen, waaronder die van rentewinstdeling, niet meer kunnen worden gedekt. De Ondernemingskamer wijst het door Aegon juist in 1986 ingevoerde systeem daarom af. Aegon tekent vervolgens cassatie aan tegen het arrest bij de Hoge Raad. De procureur generaal bij de Hoge Raad gaat in zijn Conclusie uitvoerig in op dit aspect; hij concludeert in onderdeel 8 van zijn Conclusie dat hier geen sprake is van winstegalisatie maar van een verwerkingsmethode die leidt tot een betere verwezenlijking van het toerekeningbeginsel. Via het betoog dat de Ondernemingskamer had behoren te wegen dat Aegon een verzekeringmaatschappij is die krachtens de bepaling van artikel 399 (inmiddels vervallen) in de bedrijfstak geldende grondslagen mag toepassen komt de Procureur generaal tot zijn conclusie. Hij concludeert tot vernietiging van het arrest, welk oordeel door de Hoge Raad wordt overgenomen.